

Η καμάρα στη δεκαετία του '50

του Σωτήρη Καλλή

Και η ζωή στην Καμάρα συνεχίζεται

Ο Ελιόμυλος του Σάββα δυτικά και το σπίτι του Σιαηλή, κοντά στο γεφύρι της Καμάρας, ανατολικά, αποτελούν την αρχή και το τέλος της στράτας, αυτής που ο Σωτήρης διέτρεχε σχεδόν καθημερινά, είτε πεζός είτε καβαλάρης. Πεζός με τα πόδια γυμνά τα καλοκαίρια ή παπουτσωμένα τους χειμώνες. Με ένα κοντρό σαραβαλιασμένο ποδήλατο, στην αρχή από πλάι, μέσα από τον σκελετό, αλλά αργότερα από πάνω, από τη σέλα. Στην πλάτη της γαϊδούρας καβάλα ίσια, κάποτε κι ανάποδα, σπάνια κι από μέσα στην καρρέτα του Κωστή του Παντελή, αυτή η στράτα διανύθηκε δεκάδες φορές κι η παιδική μνήμη την χαρτογράφησε ανεξίτηλα με την κάθε της λεπτομέρεια. Πάνω στην τραχιά της επιφάνεια, τα καλοκαίρια πρήζονταν οι πατούσες και τα γόνατα μάτωναν, σαν οι δεμένες με σκοιινιά κασίκες, αναστατωμένες είτε από την παρουσία σκύλων είτε από αυτοκίνητα που τύχχανε να περνούν, αλαφιασμένες παρέσερναν το αδύναμο παιδικό κορμί, που πάσκιζε να τις συγκρατήσει και να τις οδηγήσει τα απογεύματα από τα χωράφια στο σπίτι.

Από το σπίτι του Σπέτσιου μέχρι τον Ελιόμυλο του Σάββα, μεσολαβούσαν τα σπίτια του Δημοσθένη Παπαμυρμήγκη, κολλημένα στον καφενέ του γιου του, του Ιάκωβου. Ο πατέρας, χήρος, έμενε με την κόρη του την Βανδούλλα, ανύπαντρη τότε και τους γιους του, Ιάκωβο και Κωστάκη. Ο Κωστάκης έφυγε για το Βελγικό Κόγκο στα μέσα της δεκαετίας του '50 και πέθανε εκεί αργότερα, δύμα της εξέγερσης των μαύρων.

Στην περίοδο του απελευθερωτικού μας αγώνα, στους χώρους του σπιτιού του Δημοσθένη και των παιδιών του, φιλοξενήθηκαν σε κρησφύγετο τα καταζητούμενα από τους Άγγλους μέλη της Κυδρεώτικης ομάδας της ΕΟΚΑ. Τα αδέρφια Ιάκωβος και Βανδούλλα τους πρόσφεραν ασφαλή κάλυψη. Με την πατριωτική στάση και την όλη συμπεριφορά τους κατάφεραν να μείνουν υπεράνω οποιασδήποτε υποψίας, μέχρι το τέλος της τετραετίας.

Στην απέναντι πλευρά του δρόμου βρισκόταν το σπίτι του Γιαννή Μακρή και της Ελλούς. Όπως η Μαρούλλα, ήταν κι η Ελλού κόρη του Χατζηκώστα Στυλιανού-Κούτσουρου και της Λουκίας. Στη συνέχεια δυτικότερα, ακριβώς απέναντι της πόρτας του καφενέ του Ιάκωβου, βρισκόταν σε επίπεδο ψηλότερο από τον δρόμο, το σπίτι του Χατζηκώστα Κολιού και της Βασιλικής. Αράδα, κολλητά στο σιδερένιο προστατευτικό κάγκελο, κατά μήκος της μπροστινής του αυλής, ήταν φυτεμένα μεταξύ άλλων καλλωπιστικών, γιασεμιά και πολλές άγριες τριανταφυλλιές. Άλλες με ροζ κι άλλες με άσπρα τριαντάφυλλα σκορπούσαν την πλούσια ευωδιά τους στους δαμώνες του καφενέ, που είχαν τις καρέκλες τους πάνω στο στενόμακρο σανιδένιο πάτωμα που σκέπαζε το αυλάκι του *Βωνιάτικου*, από κάτω, δίπλα στον δρόμο.

Αμέσως μετά, μεσολαβούσε ένα ανηφορικό πέρασμα κι ακολουθούσαν τα σπί-

τια της Μαρίτσας του Τοουλιά και της κόρης της Πέπας, που παντρεύτηκε τον δάσκαλο Νίκο Μάντη. Το στενό πέρασμα οδηγούσε στις αυλές και στους στάβλους των δυο αυτών γειτονικών σπιτιών. Πιο πίσω, μπορούσε κάποιος να φτάσει μέχρι τον καλαμιώνα κατά μήκος της βορεινής όχθης του αυλακιού, που αποτελούσε το νότιο σύνορο των χωραφιών με τις ελιές και λεμονιές, που ανήκαν στην Παναγιώτα της Καλλούς και στην Όλγα, τη γνωστή σαν Χατζηνού, γυναίκα του Νικολάτζη Καρπασίτη.

Ο μεταξάς

Αντικριστό με το σπίτι της Μαρίτσας, στην άλλη μεριά του δρόμου, ήταν ένα χωράφι με ψηλά ελιόδεντρα, αραιά φυτεμένα, που ανήκε στον Χατζηκώστα Κολιό. Βρισκόταν πρόσωπο με το δρόμο και μεταξύ του καφενέ του Ιάκωβου και του σπιτιού του Γιάγκου Κολιού και της Ειρηνιάς. Εκεί σ' αυτό το χώρο, τα αγόρια της γειτονιάς έπαιζαν ταχτικά ποδόσφαιρο. Στη μια του γωνιά, δίπλα στον καφενέ, ερχόταν μια φορά το χρόνο από την Κακοπετριά ο Στυλής ο μεταξάς κι έστηνε το υπαίθριο εργαστήρι του. Τον ανάμεναν οι τακτικές του πελάτισσες, για να του φέρουν τα κουκούλια τους, να τους βγάλει το μετάξι. Έφτανε στην Καμάρα στα μέσα με τέλη Μαΐου. Διανυκτέρευε στο σπίτι του Χατζηκώστα Κολιού, όπου άφηνε ολόχρονα και μέρος του εξοπλισμού του, έτσι που να μην έχει να τον κουβαλά στην Κακοπετριά και πίσω κάθε φορά. Μόνος, με τούβλα συμπαγή, έκτιζε εστία, εφάρμοζε μια στρογγυλή χάλκινη λεκάνη από πάνω και αφού έστηνε και τα υπόλοιπα σύνεργά του, άρχιζε δουλειά. Ξύλα και ξερά κλαδιά για να ζεσταίνει το νερό στη λεκάνη υπήρχαν άφθονα από το κλάδεμα των ελιοδέντρων της περιοχής. Τη δεξιοτεχνία του όταν δούλευε την θαύμαζαν μικροί και μεγάλοι που τον παρακολουθούσαν. Το λεπτό ραβδί στο ένα του χέρι φάνταζε μαγικό. Αγκίστρωνε με ακρίβεια και τραβούσε έξω από τη λεκάνη τις μεταξένιες ίνες από τα κουκούλια που χόρευαν το ένα δίπλα στο άλλο, μέσα στο ζεματιστό νερό. Με το άλλο χέρι μάζευε αυτές τις ίνες, που εύπλαστες, υγρές και ζεστές όπως ήταν, τις έστριβε μεταξύ των δαχτύλων του σε λεπτές δεσμίδες, έτσι που κάθε δεσμίδα να γίνεται και μια ξεχωριστή κλωστή. Την άκρη της την περνούσε πρώτα γύρω από μια ξύλινη τροχαλία αναρτημένη δίπλα στη λεκάνη και στη συνέχεια, με το ραβδί του πάλιν, την κατεύθυνε στην οριζόντια ανέμη που κάποιος συνεχώς έπρεπε να κρατά σε σταθερή κίνηση. Τροχαλίες υπήρχαν τέσσερις, στερεωμένες δίπλα η μια στην άλλη και σε ίσες αποστάσεις μεταξύ τους. Ο ρόλος τους ήταν να ευθυγραμμίζουν το μεταξένιο νήμα κατά την πορεία του από τη λεκάνη προς την ανέμη. Από τα πολλά κουκούλια στην λεκάνη μπορούσαν να φτιαχτούν διάφορες κλωστές ταυτόχρονα. Στην ανέμη τυλίγονταν παράλληλα τέσσερις δηλιές μεταξωτού νήματος. Στην άλλη άκρη, στο ζεματιστό νερό, τα κουκούλια χάνοντας τις ίνες τους, ξεγύμνωναν και άφηναν να επιπλέουν τις πουμπουρίδες, τις προνύμφες του μεταξοσκώληκα, που όπως ψήνονταν, αποτελούσαν ιδιαίτερο μεζέ για τα παπιά και τα γαλόπουλα.

Οι περισσότερες νοικοκυρές τότε είχαν την συνήθεια να εκτρέφουν μεταξοσκώληκες, αφού οι συκαμινιές αφθονούσαν στην Κυθρέα. Σχεδόν το κάθε αρδεύ-

σιμο χωράφι είχε φυτεμένες συκαμινιές στις όχθες των αυλακιών, που για το πότισμά του το περιστοίχιζαν. Η σπηροτροφία ενίσχυε σχεδόν ανέξοδα τους προϋπολογισμούς των νοικοκυριών εκείνης της εποχής. Το μετάξι πουλιόταν σε εμπόρους στη Χώρα αλλά μπορούσε να μείνει και στα νοικοκυριά σαν πρώτη ύλη, για ύφανση στον αργαλειό προικιών και υφασμάτων για φορέματα και πουκάμισα.

Οι παιχνιδότοποι και περισσότερη γειτονιά

Στα δυτικά του χωραφιού όπου έστηνε το εργαστήρι του ο μεταξάς, μετά το σπίτι του Γιάγκου Κολιού και της Ειρηνιάς, ακολουθούσε ο Ελιόμυλος του Σάββα. Αυτός εδώ ο χώρος μένει ζωντανός στις μνήμες όλων εκείνων που ήταν παιδιά τη δεκαετία του '50. Κάθε χρόνο, για κάποιες μέρες, μετατρεπόταν σε τόπο αναψυχής. Φιλοξενούσε δραστηριότητες που τα αγόρια της γειτονιάς έβρισκαν ιδιαίτερα διασκεδαστικές και τόσο ενδιαφέρουσες, έτσι που εκεί έμεναν παίζοντας σχεδόν όλη τη μέρα. Μικροί, των μεγάλων τάξεων του δημοτικού, μέχρι και μεγάλοι που φοιτούσαν σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, συγκεντρώνονταν στο εγκαταλειμμένο λιοτρίφι, για να δοκιμάζουν διάφορα τυχερά παιχνίδια. Όλα αυτά γίνονταν τις μέρες πριν και λίγο μετά τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά, όταν τα σχολεία ήταν κλειστά. Η αυλή, συνέχεια του στεγασμένου ελιόμυλου, μεγάλη, ορθογώνια, ήταν περιφραγμένη με πλίδινο τοίχο. Σ' αυτό τον χώρο τα παιδιά μπαινόβγαιναν από πόρτα που ήταν στο πλάι. Υπήρχε και είσοδος από μπροστά, που άνοιγε στον κύριο δρόμο, αλλά η πόρτα έμενε συνήθως κλειστή.

Πάνω στους κτιστούς πάγκους και στα πεζούλια που υπήρχαν στις γωνιές και κατά μήκος των πλιδινων τοίχων, στο εσωτερικό του ελιόμυλου και μέσα στην αυλή, απλώνονταν από τις διάφορες παρέες οι τράπουλες. Οι μικροί εκεί επιδίδονταν σε κανονικό τζόγο, ακολουθώντας μάλιστα τους σωστούς κανόνες των διαφόρων παιχνιδιών. Αναπολώντας κάποιος εκείνες τις συγκεντρώσεις, μπορεί εύλογα να διερωτάται πώς ήταν δυνατό, παιδιά του δημοτικού να γνώριζαν τόσο καλά το χαρτοπαίγνιο! Έπαιζαν κυρίως πόκερ, *τριανταένα* και *πατητό*. Οι μικρότεροι, που ήταν κι οι περισσότεροι, δεν στοιχημάτιζαν με λεφτά. Ήταν αποδεχτό να χρησιμοποιούνται τα ξηρά αμύγδαλα σε αυτού του είδους τη συναλλαγή και στη διάρκεια αυτής της περιόδου του χρόνου. Υπήρχαν κι οι περιπτώσεις όπου οι κάπως μεγαλύτεροι στην ηλικία έπαιζαν με χρήματα. Χρησιμοποιούνταν μικροποσά, δυο-τρία γρόσια στον κάθε γύρο με αποτέλεσμα άλλοι να κερδίζουν κι άλλοι να χάνουν τις πουλουστρίνες τους, τους μποναμάδες που μάζευαν από τους μεγάλους στη διάρκεια των γιορτών, από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα. Παίζονταν κι άλλα τυχερά παιχνίδια στον ελιόμυλο. Τέτοια ήταν το *λουκκούδι*, το *στητό* και το *γυριλλάϊ*, κάποια ίσως τοπικές επινοήσεις, που δεν είχαν ανάγκη τα τραπουλόχαρτα. Το λουκκούδι παιζόταν αποκλειστικά με αμύγδαλα, τα άλλα όμως παιχνίδια μπορούσε να είχαν σαν μονάδα συναλλαγής τους γυάλινους βώλους, τα πιριλιά ή ακόμα και συνδυασμό αμυγδάλων και χρημάτων, πάντοτε μικροποσών.

Εδώ πρέπει παρενθετικά να αναφερθεί πως ο ελιόμυλος, όταν χρειαζόταν,

διαδραμάτιζε και το ρόλο κρατητηρίου ζώων. Στους περιφραγμένους χώρους του, οι αγροφύλακες περιόριζαν τα ζώα που τύχχανε να βρούνε λυτά σε ξένα περιβόλια, μέχρι να τα παραλάβουν οι ιδιοκτήτες τους και να πληρώσουν το πρόστιμο που τους επιβαλλόταν.

Τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν τα σχολεία ήταν κλειστά, ένας άλλος χώρος, μερικά μέτρα δυτικότερα του ελιόμυλου, αποτελούσε το άλλο, το διαφορετικό σημείο συγκέντρωσης των αγοριών της γειτονιάς. Στη γωνιά ενός χωραφιού με ελιόδεντρα, στο σημείο που το νερό έμπαινε στο χωράφι και το χώμα υγραινόταν συχνά, είχε φουντώσει μια τεράστια, πλατύφυλλη συκαμινιά, που με το βαθυπράσινο φύλλωμά της πρόσφερε πλούσια δροσερή σκιά στα αγόρια που μαζεύονταν από κάτω. Παραδίπλα βρίσκονταν δυο τεράστιες γκριζοπράσινες αλόες κι αυτές ευεργετούμενες από την υγρασία του αυλακιού που άρδευε το χωράφι, ιδιοκτησίας της Χρυσταλλούς, γυναίκας του Παναγιώτη Κολλιού. Εδώ σ' αυτό τον χώρο γίνονταν συζητήσεις και παίζονταν διάφορα παιχνίδια, όλα στη διάρκεια των ζεστών ωρών της μέρας, όταν οι μεγάλοι ξεκουράζονταν στα σπίτια τους. Είτε έπαιζαν πιριλιά είτε καθισμένοι γύρω-γύρω πάνω σε πέτρες, έρχιναν στον κενό χώρο, στο κέντρο μπροστά τους, το κότσι, σε ρόλο ζαριού, για να παίξουν *Βεζύρη*. Συχνά, όταν αποφάσιζαν να παίξουν *χωστό*, από αυτό το σημείο ορμώνοι, σκορπίζονταν στα γύρω χωράφια, σκαρφάλωναν σε δέντρα, κρύβονταν πίσω από βάτους και μέσα στα αυλάκια και τους καλαμιώνες. Είχε κατά κάποιον τρόπο τον χαρακτήρα καφενέ και σωματείου για ανήλικους αυτό το μέρος.

Ο παιδικός «καφενές» της συκαμινιάς βρισκόταν ακριβώς στο σημείο όπου συναντιόταν η δυτική άκρη του δρόμου της γειτονιάς, με την κεντρικότερη αρτηρία, που ένωνε τους κάτω με τους πάνω μαχαλάδες του χωριού. Εκεί απέναντι, βρίσκονταν αντικριστά στις δυο γωνιές που σχηματιζόνταν από τη διασταύρωση των δυο δρόμων, το σπίτι του Αντρέα Πανταζή, του Πραματευτή και ο καφενές του Αποστολή. Στο χώρο αυτού του καφενέ κατοίκησαν σε προηγούμενα χρόνια, είτε σαν ιδιοκτήτες είτε σαν ενοικιαστές και άλλες οικογένειες.

Και τώρα στροφή προς τα πίσω, κατά μήκος της στράτας που σε μεγάλο βαθμό διατρέχτηκε με την μέχρι τώρα αφήγηση. Προς τα ανατολικά πάλιν και κολλητά με τον καφενέ του Αποστολή, βρίσκονταν τα σπίτια του κυρ-Κώστα και της Μυρούς, της μαμής που από δυο δεκαετίες πίσω, βοηδούσε γυναίκες από τις διάφορες ενορίες του κεφαλοχωριού και από την ευρύτερη περιοχή να φέρνουν στο κόσμο τα παιδιά τους. Πρέπει να είναι δεκάδες οι περιπτώσεις που η Μυρού έτρεξε προς κάθε κατεύθυνση στην Κυθρεώτικη κοιλάδα, για να συμπαρασταθεί, νύκτα και μέρα, σε όσες ζητούσαν τη βοήθειά της. Στη ίδια αυλή ήταν και τα σπίτια της Λουκίας του Βασίλη, αδερφής της Μυρούς, που χήρα τότε έμενε με τα παιδιά της, μεγάλα πια και που στη συνέχεια παντρεύτηκαν και έφτιαξαν δικές τους οικογένειες. Δίπλα πιο κάτω και μπροστά από το χωράφι, που μεσολαβούσε μέχρι το σπίτι του Νίκου Μάντη, βρισκόταν μια τοιμεντένια βρύση. Πίσω της και κατά μήκος του δρόμου ήταν καταπράσινοι βάτοι και καλάμια, βλάστηση που θέρριε από τη συνεχή ροή του *Βωνιάτικου* εκεί δίπλα. Κτισμένη στις αρχές της δεκαετίας του '50 αυτή η βρύση, όπως και άλλες τέ-

τοιες, ήταν επιπρόσθετες των πιο παλιών που κτίστηκαν στη περίοδο του μεσοπολέμου. Φουντάνες, όπως οι χωριανοί συνήθιζαν να τις λένε, υπήρχαν ακόμη τρεις, κατά μήκος της στράτας μέχρι τα σπίτια της οικογένειας Πιττάκα. Ήταν τα σημεία απ' όπου τα νοικοκυριά και οι καφενέδες μπορούσαν να πάρουν με τους κουβάδες καθαρό πόσιμο νερό για τις ανάγκες τους αλλά κι απ' όπου μπορούσαν να πουν και να ποτίσουν τα ζώα τους οι ντόπιοι και ξένοι περαστικοί. Ζωντανές είναι στη μνήμη των παιδιών εκείνης της εποχής οι καμήλες, που χρησιμοποιούνταν τότε από Βωνιάτες αγωγιάτες για μεταφορές ασβέστη και διαφόρων γεννημάτων από και προς την περιοχή της Κυθρέας. Όταν τύχανε να φτάσουν και να πεζέψουν για λίγο στην Καμάρα, ήταν καθιερωμένο τα ζώα να πουν και άφθονο νερό μέσα από τη λεκάνη της φουντάνας και μετά να ξεκινήσουν το ταξίδι της επιστροφής τους. Εντυπωσίαζε τους μικρούς η ιδιαίτερα μεγάλη ποσότητα νερού όπως και η ώρα που χρειαζόταν το κάθε ζώο για να το πει. Ζώα της ερήμου οι καμήλες, η φύση φρόντισε να έχουν τη δυνατότητα να κουβαλούν μέσα τους μεγάλα αποθέματα τροφής και νερού, για να τις αρκούν στις μακρινές και χωρίς πολλές ενδιάμεσες ανάπαυλες διαδρομές τους.

Ο Σιαηλής με τη γυναίκα του τη Σωτηρού ζούσαν στο σπίτι που βρισκόταν μόνον στο ανατολικότερο άκρο της στράτας της γειτονιάς. Εκεί τέλειωνε η κατοικημένη περιοχή και τα χωράφια με τα ελιόδεντρα και τις συκαμινιές. Πιο πέρα άρχιζαν οι χέρσες εκτάσεις και οι γυμνοί λόφοι της περιοχής του Αγίου Δημητρίου, στους νότιους πρόποδες του Πενταδακτύλου. Στα νοτιοανατολικά, ένα πολύ παλιό πέτρινο γεφύρι, ψηλό, ένωνε τις δυο όχθες του ξεροπόταμου, που διάσχιζε από βορρά προς νότο την περιοχή. Δεν ήταν γεφύρι για τη διέλευση πεζών. Ήταν υδραγωγείο, για να μπορεί το νερό για άρδευση να περνά απέναντι και να ποτίζει χωράφια, μέχρι και το Τούρκικο χωριό Μπέη-Κιογιού και πιο πέρα ακόμη. Ήταν μια μεγάλη αψίδα με ένα στενό αυλάκι στη ράχη του το γεφύρι. Μια καμάρα που χάρισε και στη γειτονιά το όνομά της. Ελάχιστα μέτρα πριν από αυτή την καμάρα, βορειότερα, ήταν ένα άλλο χαμηλό και φαρδύ γεφύρι για τη διέλευση πεζών, ζώων, κάρων, ακόμη και αυτοκινήτων. Ήταν ένα σύγχρονο κτίσμα, των πρώτων δεκαετιών του εικοστού αιώνα, και λέγεται πως η κατασκευή του ήταν πρωτοβουλία χωριανών που για την εξεύρεση των αναγκαίων πόρων, μεταξύ άλλων, οργάνωσαν και ερασιτεχνικές θεατρικές παραστάσεις. Τέτοιες παραστάσεις έγιναν και εκτός Κυθρέας με την συμμετοχή νεαρών αντρών της κοινότητας. Μάλιστα, οι τότε επικρατούσες συνθήκες που επέβαλλαν τον αυστηρό περιορισμό της γυναίκας στα του σπιτιού και της οικογένειας, υποχρέωσαν κάποιους από αυτούς να υποδυθούν και ρόλους γυναικίους!

Ο Σιαηλής καταγόταν από τη Γύψου και μετά που παντρεύτηκε στην Κυθρέα, μετέφερε εκεί και την τέχνη των κατοίκων της γενέτειράς του. Για κάποια χρόνια έφτιαχνε γύψο για τους οικοδόμους. Ήταν πολυτεχνίτης και στη διάρκεια της δεκαετίας του '50 εξάσκησε ποικίλα επαγγέλματα. Έφτιαχνε και περιποιημένες *μονταρκές* για τα γαϊδούρια, που τις πουλούσε και σε άλλα χωριά της Μεσαορίας. Εκτελούσε παραγγελίες που του έρχονταν μέσω ανθρώπων που έφταναν στους μύλους του κεφαλοχωριού ή περνούσαν με λεωφορεία που πήγαιναν στη Χώρα. Το πειρακτήρι ο γιος του ο Χριστόδουλος, ο Τοουλής, κάποτε

δέλησε δήθεν να μάθει πώς ο Σιαηλής αποφάσιζε το μέγεθος των μουτταρκών που έφτιαχνε! Τον έβλεπε που τις έμπλεκε με πολύ λεπτό σκοινί, έχοντας για βοήθημά του, στον ρόλο του αργαλειού, την πλάτη μιας ξύλινης παραδοσιακής καρέκλας. Τον παρακολουδούσε που εργαζόταν και αστειευόμενος τον ρώτησε: «Πες μου πατέρα,..... για το μέγεθος,..... τις μουτταρκές τις δοκιμάζεις πάνω σου»; ..... Για κάποια περίοδο ήταν και πλανόδιος πωλητής ο Σιαηλής, χρησιμοποιώντας για τη δουλειά του ένα αυτοσχέδιο καρότσι με τροχούς ποδηλάτου, που φορτωμένο το έσπρωχνε διαμέσου των δρόμων της Καμάρας και των άλλων γειτονιών διαλαλώντας τηνπραμάτεια του. Πουλούσε κυρίως γεωργικά προϊόντα σε περιόδους που κάποια απ' αυτά σπάνιζαν στο χωριό ή ήταν άγρια, όπως οι καυκαρούδες, οι μικρές αγκαθωτές αγκινάρες, που δεν μπορούσαν όλοι να τα βρίσκουν από μόνοι τους.

Εδώ καλείται ο αναγνώστης, που έζησε ο ίδιος στην Καμάρα εκείνης της περιόδου, να επιδείξει κατανόηση για την γρήγορη μεταφορά της αφήγησης από τη δυτική στην ανατολική άκρη της στράτας της γειτονιάς και την εκ πρώτης όψεως εγκατάλειψη όλων εκείνων που ζούσαν και κινούνταν στην ενδιάμεση απόσταση. Στη συνέχεια θα υπάρξει επιστροφή και κάλυψη όλων αυτών που φαινομενικά ξεχάστηκαν. Εξάλλου, αυτό το νοερό πήγαινε-έλα, αυτή η κινηματογραφική εναλλαγή εικόνων, ταυτίζεται και με τις μετακινήσεις και ασχολίες των ιδίων των κατοίκων και των περαστικών. Έτσι κινούνταν καθημερινά και οι άνθρωποι της Καμάρας τότε. Άλλοι από τα ανατολικά στα δυτικά κι άλλοι αντίστροφα. Έτσι και η μνήμη, παλινδρομώντας πάνω στη στράτα, κατέγραψε την επικεντρωμένη στις δυο της πλευρές γειτονιά και αποτύπωσε ανεξίτηλα πλάνα με τα σπίτια, τους ανθρώπους και τις ασχολίες τους.

Οι πλανόδιοι πωλητές και η υπόλοιπη γειτονιά

Μεταξύ των γειτόνων και άλλων διερχομένων ξεχωριστή ήταν και η παρουσία των πλανόδιων πωλητών που έμπαιναν στη γειτονιά κάποτε από τη μια άκρη της στράτας και κάποτε από την άλλη. Κάποιοι έρχονταν από τις πάνω γειτονιές και μετά που τέλειωναν τις δουλειές τους, συνέχιζαν προς τα κάτω, ανατολικά και νότια για να πάνε μέχρι τη Βώνη και το Παλαίκυδρο. Άλλοι γύριζαν πίσω κι έπαιρναν το δρόμο προς το Σεράγιο και τη Χρυσίδα, το Νέο Χωριό και το Τραχώνι.

Ο Χρίστος Χριστοφορίδης-Ουτής ήταν αρχικά χασάπης που κατέληξε ψωμάς και περνούσε ταχτικά από την γειτονιά φέρνοντας με το αυτοκίνητό του ζεστά ψωμιά στα μπακάλικα και σε όσες νοικοκυρές τον περίμεναν στις εξώπορτες των σπιτιών τους, έτοιμες να του γνέψουν να σταματήσει. Τις Κυριακές, μετά τη λειτουργία, εμφανίζονταν με τα γαϊδούρια τους ο Χαμπής ο Χώπλαρος και ο Παναής ο Πασάντας, που πουλούσαν γεωργικά προϊόντα, που δεν παράγονταν στην Κυθρέα. Το κολοκάσι ήταν αυτό που η πώλησή του αποτελούσε σχεδόν δική τους αποκλειστικότητα.

Δυο ξεχωριστές φυσιογνωμίες μεταξύ των πλανόδιων πωλητών τότε ήταν ο Κουτσιουκάρης και ο Νίκος Ιγνατίου. Ο πρώτος, βρακοφόρος, ερχόταν από την

Χαρδακιώτισσα πεζός. Τον ακολουθούσε κατά πόδας φορτωμένο με δυο βαδειά μακρόστενα κασόνια – ένα στην κάθε πλευρά — το γαϊδούρι του. Ο ίδιος κουβαλούσε δυο μεγάλα καλάθια ντυμένα με κακί ύφασμα όπως αυτό της ποδιάς που τον κάλυπτε από το στήθος μέχρι τα γόνατα . Τα είχε περασμένα στα μπράτσα του τα δυο καλάθια. Στο δεξί του χέρι κρατούσε χαλαρό το σκοινί του υπάκουου ζώου του. Εντυπωσίαζε ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο διαλαλούσε τηνπραμάτεια του. Υπήρχε μια μελωδικότητα στον τόνο της φωνής του, μια ποιητικότητα στην ανά ζεύγος απαρίθμηση των διαφόρων ειδών που πουλούσε... Ίσως η ποικιλία, τα πολλά χρώματα και τα διάφορα ονόματα των προϊόντων που στριμώχνονταν στα δυο καλάθια και στα δυο κασόνια να συνέβαλλαν κι αυτά στον ηχητικό χρωματισμό του διαφημιστικού κειμένου που εκφωνούσε περπατώντας: «Έχω, σαπούνια-καφέ.... λουλάκια-μασουράκια... μουλινέ-μπακάρηδες.... γυαλιά των λάμπων-μπογιάδες των ρουχών-των παπουτσιών...». Ακόμη και σήμερα κάποιος μπορεί να μη βρίσκει τόσα είδη μαζεμένα σε ένα μόνο κατάστημα! Μήπως υπάρχουν σαπούνι και καφές μαζί και μουλινέ στα σημερινά σουπερμάρκετ;

Εμπριμέ και διάφορα μονόχρωμα υφάσματα, αλλά και... παστέλι, αποτελούσαν την πλήρη γκάμα των προϊόντων που πουλούσε ο Νίκος Ιγνατίου. Μοναδικό στο χωριό ήταν και το μεταφορικό του μέσο: Ένα ξύλινο αμάξι, που σερνόταν από μουλάρι, ήταν διαφορετικό από τα άλλα. Μακρόστενο και άβαθο ήταν αναρτημένο σε τέσσερις, αντί σε δυο τροχούς που είχαν τα άλλα, τα πολλά τα κάρα. Παρόλο που στο μπροστινό μέρος του, πίσω από το μουλάρι, υπήρχε κάθισμα για τον αμαξά, ο κυρ-Νίκος δεν το χρησιμοποιούσε ποτέ. Προτιμούσε, για να μην κουράζεται το ζώο, να το συνοδεύει περπατώντας δίπλα του. Συνήδιζε να σταματά σε διάφορα σημεία της στράτας, όπου μαζεύονταν οι πελάτισσές του. Τις άφηγε να ψάχνουν μόνες τους, ανακατεύοντας τα διάφορα πανιά, να τα απλώνουν επάνω τους ρωτώντας η μια την άλλη αν τους πήγαιναν τα χρώματα. Πολλές φορές, όταν διαπίστωνε πως μόνο έβλεπαν και δεν είχαν πρόθεση να αγοράσουν, άρπαζε από τα χέρια τους τα κομμάτια των υφασμάτων, τα έριχνε στην καρότσα και με ένα βροντερό «δεν πουλώ...» πρόσταζε το μουλάρι να συνεχίσει το δρόμο του. Το παστέλι ήταν γλυκιά λιχουδιά για τους μικρούς που το αγόραζαν πληρώνοντας είτε με γρόσια είτε με άδεια βαζάκια βερνικιού των παπουτσιών, που ο κυρ-Νίκος έπαιρνε έναντι κάποιας τιμής και τα μεταπωλούσε για να χρησιμοποιηθούν ξανά. Το κουβαλούσε σε ένα ξύλινο κασόνι, δίπλα στο κάθισμα του αμαξά, το παστέλι. Το είχε σκεπασμένο με άσπρο πανί. Το ξεσκεπαζε και με ένα χοντρό κοπίδι έκοβε φέτες, τις τύλιγε σε άσπρη κόλλα και τις έδινε στους μικρούς που ανυπόμονα σάλιαζαν παραδίπλα.

Κάποιοι άλλοι, χωριανοί κυρίως, περνούσαν κατά διαστήματα από τη γειτονιά για να πουλήσουν παγωτό και μαχαλεπί. Αυτό γινόταν τους καλοκαιρινούς μήνες. Μερικοί έφερναν και καλβά φτιαγμένο από σιμιγδάλι. Όλα τούτα αγοράζονταν κυρίως από παιδιά. Ήταν όμως κι άλλοι πλανόδιοι πωλητές. Έρχονταν κατά καιρούς ξένοι ψαράδες με τα μικρά εμπορικά τους αυτοκίνητα. Κουβαλούσαν τα ψάρια τους καλυμμένα με θρυμματισμένο πάγο, μέσα σε κασόνια. Έρχονταν κι άλλοι που αντί να πουλούν, αγόραζαν. Αγόραζαν κυρίως γεωργικά προϊόντα όπως ελιές, *κραμπιά* και *κοκκινοκόλοκα* που αφθονούσαν στην Κυ-

θρέα. Ο Γιώργος Αρτάκας ήταν γείτονας που για πολλά χρόνια αγόραζε και μετέφερε τακτικά στη Χώρα μεγάλες ποσότητες από τη γεωργική παραγωγή της περιοχής. Συνεργαζόταν με μεγαλέμπορο της πόλης και τον προμήθευε με διάφορα είδη, ανάλογα με την εποχή. Το σπίτι του βρισκόταν στο τέλος του ασφαλτοστρωμένου μέρους της στράτας, εκεί στο σταυροδρόμι απ' όπου ξεκινούσαν τρεις χωματόδρομοι. Ο ένας οδηγούσε ανατολικά, πρώτα στο σπίτι του Αντρέα Ορφανού-Σιόλοππου, γιου του Πιττάκα και μετά σε αυτό του Σιαηλή που αναφέρθηκε πιο μπροστά. Ο δεύτερος σε πήγαινε βόρεια, στο σπίτι του Αντρέα Ορφανίδη-Ραμέ και ο άλλος προς νότο περνούσε από τα σπίτια του Χρίστου Μακεδόνα, του Σάββα Στυλιανού-Κούτσουρου, του Θεοκλή και κατέληγε στη *σιδερόστρατα*, όπου και το παλιό σπίτι του Νικόλα Παφίτη και το αρχοντικό του δασκάλου Ευγένιου Ανδρονίκου. Αυτό ξεχώριζε, κτισμένο με πέτρα πελεκητή, και ήταν δίπλα στο περιφραγμένο μεγάλο του περιβόλι με τις πολλές λεμονιές και πορτοκαλιές. Ήταν κι άλλα σπίτια εκεί γύρω που ανήκαν κυρίως σε απογόνους του Νικόλα Παφίτη και της Αγγέλας.

Πίσω πάλιν στο μέρος της γειτονιάς, όπου εκτός από το σπίτι της οικογένειας του Γιώργου Αρτάκα ήταν κι εκείνα των οικογενειών του Σταυρή Ορφανού-Πιττάκα και κάποιων από τα εννιά παιδιά του. Εκεί κατοικούσαν δυο από τις κόρες του Πιττάκα, η Μαριτσού με άντρα της τον Κυριάκο Αποστολίδη-Τζυρκακό και η Μαρουλλού με άντρα τον Νικολή τον Συσμίση. Δίπλα ήταν το σπίτι του αδελφού τους του Γιώργου Ορφανού με γυναίκα την Ειρηνού. Προχωρώντας δυτικά συναντούσες το σπίτι του Μιχάλη Πασιά, του ψωμά, που στο πίσω του μέρος είχε και το φούρνο από όπου, μέχρι να μετοικήσει οικογενειακώς στην Αγλαντζιά, προμήθευε με ψωμιά τις κάτω γειτονιές του χωριού. Ακολουθούσαν τα σπίτια του Μιχάλη Μάντη-Πίτσιαλου και της Αντρίκης, του Κωστή Κανικλίδη και της Κατίνας κι εκείνα του Χατζηγιάγκου και της Μαριτσούς, που κατοικούσαν δίπλα στις οικογένειες δυο παιδιών τους, της Χρυσταλένης, παντρεμένης με τον Σαββή του Γιαννό και του Χάμπου που είχε γυναίκα του την Ευαγγελία. Πιο πέρα, στην ίδια πλευρά της στράτας, με τη σειρά τους τα σπίτια του Σαββή Αποστολίδη, του χασάπη και της Παναγιώτας κι αυτά της Μαρουλλούς, που χήρα τότε, ζούσε με τον εργένη αδερφό της, τον Λιασή.

Μεταξύ των σπιτιών του Μιχάλη Πασιά και του Μιχάλη Πίτσιαλου ήταν η είσοδος μιας παρόδου της κύριας στράτας, που αφού πρώτα περνούσε από καμιά δεκαριά σπίτια, κατέληγε σε λιοχώραφα και περιβόλια με λεμονόδεντρα στο βάθος. Ήταν σαν μια ξεχωριστή μικρή γειτονιά αυτός ο δρόμος που είχε δεν είχε γύρω στα εκατό μέτρα μήκος. Με τη σειρά τους βρίσκονταν τα δυο σπίτια και οι αυλές των οικογενειών της Βανθούς του Γιαννάτση και της αδερφής της Σοφίας, που ήταν παντρεμένη με τον Χρίστο Πιριλλά. Πιο κάτω, το σπίτι του Αντρέα του Κωστή του Χατζημιχαήλη και της γυναίκας του της Ειρηνιάς, κόρης του Πιττάκα που ήταν γνωστή και σαν η Αθηναία. Στην αντικρινή μεριά, το σπίτι του Αντρέα Κοιλιάρη και της Αγάθης και δίπλα του το γκαράζ του πράσινου λεωφορείου, που καθημερινά μετέφερε στη Χώρα και πίσω επιβάτες και εμπορεύματα. Παραδίπλα τα σπίτια των οικογενειών του Θεμιστού Μωργιάννη, του Πετρή του Γιωρκάτζη και του Σάββα του Χατζηγιάγκου. Ο Θεμιστός Μωργιάννης όπως και

ο Χρίστος ο Μακεδόνας ήταν οι δυο άνθρωποι που σχεδόν καθημερινά πηγαίνονόρχονταν στις δουλειές τους στη Χώρα με το ποδήλατο. Στο βάθος και στη μέση του δρόμου, μπλόκάροντας και το πέρασμα αυτοκινήτων και κάρων, φαινόταν από μακριά το σπίτι του Κωσταντή του Τρυπηγιώτη και της Πηλούσας. Η Πηλούσα ήταν κι αυτή κόρη του Πιττάκα και παντρεύτηκε τον Κωσταντή που καταγόταν από την Τρυπημένη. Ήταν ένας αξιέπαινος και τίμιος οικογενειάρχης ο Κωσταντής που επέλεξε να κερδίζει τα προς το ζην εμπορευόμενος το ελιόλαδο. Κυκλοφορούσε με δυο γαϊδούρια στα οποία φόρτωνε και τους τεκεκέδες με το λάδι και καβαλάρης ταξίδευε για ώρες μοναχικός, με ζέστη και με κρύο, για να φτάνει στα διάφορα μακρινά χωριά, ανατολικά και βόρεια της Κυθρέας, όπου πουλούσε το εμπόρεμά του. Πήγαινε και στη γενέτειρά του την Τρυπημένη όπου είχε κτήματα ο Κωσταντής. Στ' αριστερά του σπιτιού του ένα στενό μονοπάτι οδηγούσε στο μέρος όπου ζούσε η οικογένεια του Μιχάλη Γερούδη και της γυναίκας του, της Άνας της Εφήνας και στο σημείο που μπαίνει και... η τελεία αυτής της αφήγησης.

Μαριτσού Χατζηγιάγκου γεννηθείσα στη Συρκανιά Κυθρέας. Αδέλφια της Ελεγκού Χατζημοιραίου, Μιλτής, Γιωρκής, Γιαννάκης Χόπλaros. Πατέρας τους ο Χαραλάμης και η Ανδριανού. Πατέρας τους ο Χριστόδουλος Χατζηρούσος και η Ελεγκού (αδελφή του Παπαζαχαρία) η οποία σύμφωνα με το βιβλίο του Κώστα Χόπλaros *Θύμησης Κυθρέας* κατάφερε να πάρει από τον Τούρκο διοικητή της Λευκωσίας το (Φιρμάνι) δικαίωμα οι δύο ενορίες της Κυθρέας Συρκανιά και Χαρδακιώτισσα να χρησιμοποιούν δωρεάν το νερό του Κεφαλοβρύσου.

(φωτογραφία και πληροφορίες από Γιώργο Χόπλaros)